

ZSIRAI MIKLÓS

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY HELYZETE ÉS FELADATAI I. V. SZTÁLIN ÚTMUTATÁSAI ALAPJÁN

Kis híján másfél év telt el azóta, hogy Sztálinnak a Marr-vita során tett s »Marxizmus és nyelvtudomány« címen összefoglalt nyelvtudományi nyilatkozatai megjelentek. Ismeretes, hogy ezek a tanulmányyszerű nyilatkozatok nemcsak egy konkrét vitakérdést döntöttek el, nemcsak a marxizmus hibájából zsákutcába tévedt szovjet nyelvtudományt segítették ki a szabad fejlődés verőfényére, hanem Sztálin számos egyéb nyilatkozatához, művéhez hasonlóan az egész haladás útmutatójává, világítótornyává váltak. A Szovjetunióban úgy fogadták, ahogy a történelmi fordulatot jelentő eseményeket illik fogadni: mindenki iparkodott megismerkedni az új igazságokkal, minden érdekelt tudományos társaság, minden közoktatásügyi hatóság gondos elemzés tárgyává tette őket, hogy szaktudományi munkájában és a gyakorlati életben értékesítse a tanulságokat. Értesüléseink hézagosságai ellenére is világosan látjuk, hogy a sztálini tanítások felszabadító és helyes irányba lendítő hatása éppúgy érvényesül a tudományos alkotómunka minden területén — főleg természetesen a társadalmi tudományokban, mint a szakkáder-képzés pedagógiájában vagy az iskolai nevelés tantervében. Találón állapította meg *Kaftanov* felsőoktatásügyi miniszter, hogy »Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkái a szó szoros értelmében a szovjet nép minden rétegében óriási visszhangot keltettek: a nép joggal megköveteli, hogy tudósai válaszoljanak a kérdésekre, megköveteli a tudomány új eredményeit.«

Mit tettünk vajjon mi? *Meddig* jutottunk e másfél év alatt, és *mit kell tennünk a jövőben*, ha csakugyan megismertük, megszívleltük Sztálin útmutatásait?

Ezekre a kérdésekre már mások is, korábban is igyekeztek válaszolni. Külön is hadd emeljem ki Pais Dezső tagtársunk júniusi beszámolóját, mely a sztálini cikkek megjelenésének első évfordulója alkalmából rendezett akadémiai ünnepi ülésen hangzott el és mindnyájunkra olyan mély hatást tett.

Először azt láttuk, hogy Sztálin tanítását rendkívüli érdeklődéssel, büszke örömmel fogadta közönségünk. A lebilincselő formában írt szöveget mohó szemmel habzsolta a napi munkájára siető egyszerű újságolvasó, kivált persze a társadalom-tudomány beavatottja; a valamilyen vonatkozásban érdekelt

szakfolyóirataink sietősen közölték a nevezetes cikk fordítását, vagy vezető helyen méltatták a megnyilatkozás legfontosabb tételeit, eredményeit, jelentőségét. A legközelebről érintett tudományos társaságok, közművelődési egyesületek és tanintézetek nem érték természetesen be az ünneplés külsőségeivel, hanem mindjárt a lelkiismeretes tanulmányozás, szemináriumszerű feldolgozás, konkretizálás, gyakorlati alkalmazás, az alkotómunkában való értékesítés feladataihoz láttak. A Magyar Nyelvtudományi Társaság évi közgyűlésének és debreceni vándorgyűlésének központi kérdésévé tette Sztálin megállapításait a nyelvtudomány alapvető kérdéseiről; 1950 ősze óta sürgősen rendszeresített és máris népszerűvé vált külön egyetemi kollégiumok vezetik be haladni kívánó ifjúságunkat a marxizmus klasszikusainak a nyelvről szóló tanításába; az Akadémiánk alapításának 125. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi hét keretében az I. és II. osztály közös vitaülést szentelt Sztálin nyelvtudományi munkáinak és a belőlük nyelvtudományunkra háruló tanulságok, kötelességek kérdésének; megjelenésük első évfordulóján ugyancsak a M. Tud. Akadémia ünnepi ülésben méltatta Sztálin nyelvtudományi cikkeinek jelentőségét és társadalomtudományaink fejlődésére tett hatását; az Akadémia Magyar Nyelvtudományi Intézete egy olyan szakmai-ideológiai tanfolyamot szervezett, amelynek minden előadása Sztálin egyes tételeinek tüzetes kifejtésére, gyakorlati alkalmazására vállalkozott. A nagy gonddal, lelkes becsvágygal készült előadások és a hozzájuk fűződő élénk eszmecserek nyilvánvalóan jótékony hatással voltak és lesznek az Intézet fontos rendeltetésű munkájára és ezen keresztül az egész magyar nyelvtudomány sorsára.

A sztálini hőstett ujjongó ünneplése magában még nem varázsolhatta rózsássá, sőt még kielégítővé se nyelvtudományunk helyzetét. Bár a tisztító-tűzben elpárolgott a marxizmus talmi nimbusza, fennhéjázó arakcejevjeink is siettek megjuhászodni, nem szabad elfelejtenünk, hogy a veszedelmet nem mi magunk hárítottuk el a fejünk fölül s nem is az volt a felszabadítás józan értelme, hogy most már rehabilitáltan nyugodt biztonságban folytathatjuk régiszabású, szellemű, módszerű munkánkat. Sztálin azonban szabatosan rámutatott a marxizmushoz hasonló régi és új ragályok ellen immunizáló szérumra, jövőnk egyetlen biztosítékára, mindnyájunk elemi kötelességére, s ez »a marxizmus meghonosítása a nyelvtudományban«.

Tettünk-e ilyen irányban lépéseket és milyen eredménnyel? Tenni tettünk, de Engels bölcs szava szerint »más dolog a dialektika alapgondolatát elismerni és más a valóságban a vizsgálat minden területén részletesen alkalmazni«. Bizony nekünk még hosszú évek tudatos önfegyelmezésére van szükségünk, hogy polgári iskolázottságunk és korábbi szaktudományi gyakorlatunk reflexeiről leszokva, a dialektikus materializmust igazán vérünkbe tudjuk váltani. Ahogy Fogarasi tagtársunk már tavaly megmondotta: »egy ilyen nagy feladat természetesen nem oldható meg sem egy nagygyűlésen, sem akár egy-két év munkájával. Megoldása, megvalósítása tudományos életünknek egy egész

periódusára fog kiterjedni«. Ám a kezdeti negatívumoknak világos tudatában is bizvást állíthatjuk, hogy itt is, ott is felcsillannak a javulás jelei, s az utolsó másfél év magyar nyelvtudományi termelése mind az élet igényeihez való alkalmazkodás, mind a marxista elméleti követelményekhez való hű ragaszkodás szempontjából örvedetesen javulóban van.

Csináljunk kissé részletesebb számadást.

Tavaly ilyenkor tájt jelent meg a megújhodott Akadémia egyik legelső kiadványaként *A magyar helyesírás szabályai*. Igaz ugyan, hogy ez a mű lényegileg az 1922. évi kompromisszumon alapszik, de szabályzat-részében is, szótárában is elárulja az új idők szellemének, szükségleteinek fölismerését és szolgálni akarását: az elvi tudnivalók fogalmazása közérthetőbb, tagolása célszerűbb és áttekinthetőbb, mert a helyesírási albizottság szemé előtt a használó közönség minden rétegének az érdeke lebegett; a szótári rész meg száz-számra közli azokat az új szavakat, kifejezéseket, amelyek szocialista életformálódásunk természetes velejárói. Népi tapasztalat szerint »hamar mű hammas szokott lenni«; mi tagadás: ez az akadémiai kiadvány is »hammas«, de az élet parancsoló sürgetésével kell magyaroznunk a *hamariságot* is, a hamarisággal kapcsolatos *hammasságot* is. Tisztán látja a helyzetet maga a Helyesírási Bizottság is, amely magát a nyomdászok, írók, újságírók, a Közoktatásügyi Minisztérium képviselőivel kiegészítve és minden építő kritikát latravetve, dolgozik egy következetesebb, jobb kiadás előkészítésén. Kívánatos, hogy munkatervét semmi se zavarja meg, s ígérete szerint a jövő iskolaévet már a szabályzat új kiadásával kezdhessük.

Helyénvaló lesz ezzel kapcsolatosan megemlítenem, hogy a Sztálin cikkek-től előidézett hangulat- és szemléletváltozás hullámai más oldalról és más mondanivalóval is eljutottak iskoláinkig, amelyekben pedig a marrizmus romboló légkörében olyan kevés történt az anyanyelv megismerése, megbecsülése, a nyelvi kultúra fejlesztése érdekében. Joggal várható, hogy a gimnáziumok I—IV. osztálya számára most készült Benkő Lóránd—Kálmán Béla-féle *Magyar nyelvtan* megindítja a várvavárt gyógyulás folyamatát.

A szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudomány még nem jutott odáig, hogy csőtül onthassa az új szellemben végzett kutató munkája kész eredményeit. Talán feltűnő, de könnyen megmagyarázható ez a látszólagos pangás. Az idősebb, úgynevezett élvonalbeli szakembereink többsége a marrizmus erőszakoskodásai elleni önvédelem idején a legjobb esetben az íróasztal fiókjának ha dolgozott, a Sztálin előidézte fordulat másfél esztendejét pedig számottevő részben a marxizmus elméletében, tudományos kutató módszerében való elengedhetetlen tájékozódás, az önképzés, felkészülés kötötte le. Még világosabban látjuk a magyarzó okok szövevényét, ha azt a jól ismert tényt sem hallgatjuk el, hogy az új élet számtalan új köteleiséget, különféle teendőket, elfoglaltságot hárított rájuk, és így idejüknek csak egy kis töredéke maradt kutató munkára. Várjuk meg tehát türelemmel most készülő műveik sorát.

Folyóirataink kérdésére majd később térek ki. Itt csak annyit hadd jegyezzek meg, hogy nyelvtudományunk dolgozói saját hibájukon kívül, objektív nehézség miatt estek el a folyamatos tanulásukat, haladásukat bizonyító kisebb cikkek, részleteredmények közzétételének lehetőségétől.

Az imént vázolt okokból átmenetinek tekintendő időszak önálló formában megjelent nagyobb lélekzetű alkotásai közül kettőre szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik a Lőrincze—Benkő-féle *Magyar nyelvjárási bibliográfia*, a másik Bárcki Géza könyve, *A Tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. A *Magyar nyelvjárási bibliográfia* a címéből is kitetsző szerényigényűsége ellenére is, rendkívül hasznos, nélkülözhetetlen segédeszköze lesz a magyar nyelvjárások korszerű kutatásának: elérhetővé, használhatóvá tette, megmentette az elkallódástól az egész magyar nyelvterületen 1817—1949-ig feljegyzett töménytelen tájszót, földrajzi, személy- és állattulajdonnevet, amely elszörtan nyelvészeti, néprajzi és egyéb folyóiratainkban, különféle sorozatokban, tudományos munkákban, önálló kiadványokban jelent meg. Ez a munka nem öncélú, éppenséggel nem pályázik tudományos babérokra, de akik megelégnék magyar nyelvjárás-kutató munkájukban hozzájafordulnak eligazításért, hálásan gondolnak a rengeteg idejüket és energiájukat megtakarító áldozatos segítségre.

Bárcki Géza munkája jóval több mint egyszerű szabványos nyelvemlék-feldolgozás: a Tihanyi alapítólevelben található magyar adatok mintaszerű nyelvtörténeti (hang-, szó- és mondattani) vizsgálatán kívül bőven foglalkozik helyesírástörténeti kérdésekkel, a hely- és személynévadás problematikájával, a XI. századi magyar nyelvjárási jelenségekkel, mindig tekintetbe véve, megerősítve, vagy kiigazítva a részletkérdésekre vonatkozó igen gazdag szakirodalom korábbi eredményeit. Kétségtelen, hogy aki a jövőben valamilyen magyar nyelvtörténeti, különösen pedig hang- és jelöléstörténeti, valamint szótani kérdéssel kíván tüzetesen foglalkozni, nem hagyhatja felhasználatlanul ennek a monográfiának bőséges anyagát és megállapításait. Az is előrelátható, hogy Bárcki nemcsak a nyelvemlékeket feldolgozó nyelvészeknek mutat követendő példát, hanem azt a sztálini útmutatást is a lelkükre köti, hogy a nyelvi tényeket csak teljes környezeti vonatkozásaikban, történeti összefüggésükben lehet, kell értelmeznünk, okvetlenül felhasználva az érintkező tudományágak kutatási eredményeit is. — Módszerbeli erényei és példamutató kezdeményezései alapján Bárcki munkája tekinthető az utolsó másfél évbéli magyar nyelvtörténeti irodalom legértékesebb gyarapodásának.

Finnugor összehasonlító nyelvészetünk, ha a folyóiratokban kiadott vagy megjelenőben levő becses tanulmányokat figyelmen kívül hagyjuk, látszat szerint még nemigen vonta le a sztálini cikkek súlyos következtetéseit, hisz az 1951-ben megjelent három kötet: a chanti hősénekek, a Beke-féle cseremisiz (mari) és a Fokos-féle zürjén (komi) gyűjtemény — csak egyszerű szövegközlemény. A távolabb állók megítélése szerint ezeknek a munkáknak annyi közülük van a nyelvészethez, a finnugor összehasonlító nyelvészethez, mint egy oszét

vagy ukrán népmesegyűjteménynek az összehasonlító indoeurópai nyelvészethez. Készségesen elismerem, hogy valóban helytelen és megokoltan kifogásolható az anyagpublikálásoknak efféle egyoldalú túltengése, de ne felejtjük el, hogy a finnugor nyelvészethez égető szüksége van megbízható nyelvi anyagforrásokra, aztán a Reguly hagyatékában fennmaradt chanti hősénekek egy már rég kihalt nyelvjárás egyedüli emlékei, tehát voltaképpen nyelvemlékek, a mari és a komi szövegek pedig a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtti elnyomottság és a mai egységes nemzeti művelődés sodrában föloldódó nyelvi szétforgácsolttság tanulságos képét tükrözik vissza. Meg vagyunk győződve, hogy Akadémiánk hasznos szolgálatot tett azzal, hogy az említett szövegeket szakszerű értékesítés céljából a nyelvészek, folklóristák, néprajzosok és művelődéstörténet-kutatók kezére juttatta. Hozzátehetjük mindehhez még azt is, hogy az összehasonlító finnugor nyelvészeti említett művelői egyéb fejtegető szakmai munkával is odaadón foglalkoznak, s foglalkozásuk magyar vonatkozású nyelvészeti eredményei már a közel jövőben várhatók. Remélhetőleg ezek az eredmények kézzelfoghatóan bebizonyítják majd, hogy a marxizmus magvai finnugor területen sem hullottak kősziklára. Sztálin elmélete biztosította a tudomány számára a szárnyakat, a levegőt jelentő szakismeretekről a kutatóknak magának kell, mégpedig jó előre kell, gondoskodnia.

A finnugor példa is sejteti, de egyéb munkaterületek tényei is bizonyítják, mennyire torzképet kapunk a magyar nyelvtudomány jelenlegi helyzetéről, ha beszámolónkban kizárólag a legutóbbi önállóan megjelent művekre vagy akár szakfolyóirataink feszülő tettvágyára, tudományos társasági előadásaink bőségre szorítkozunk. Sztálin útmutatása alapján többhelyütt is folyamatban vannak olyan egyéni és kollektív munkálatok, amelyeknek gyümölcsei csak jövőre vagy évek múlva juthatnak a közösség asztalára. Ehelyütt külön is rá kell mutatnunk a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Intézetére, amely a kezdeti tapasztalatlanság és tervszerűtlenség gátlásait, megcsuszamlásait leküzdve Németh Gyula akadémiai osztályelnök vezetése alatt szigorú következetességgel halad fontosabbnál fontosabb tudományos tervei megvalósítása felé. Itt készül az úgynevezett Értelmező Szótár, amely a magyar szókincsnek gondosan kiválogatott törzsanyagát (kb. 55 000 címszót) kívánja jelentés, értelmi árnyalat, stílári érték, hangulati velejáró és társadalmi vonatkozások szempontjából értelmezni, útbaigazítást nyújtva egyúttal a továbbképzésre, a vonatkozásokban, hagyományos szókapcsolatokban való használat kérdésében is. Ha a munkálatok a mostani tervek szerint haladhatnak és 1954-ben meg is jelenhetnek a szótár, a tavasszal kiadott próbafüzet lelkes fogadtatásából ítélve olyan munkával gazdagszik irodalmunk, amely nyelvészeinknek is díszükre válik, nyelvi kultúránk istápolásában, föllendítésében is nélkülözhetetlennek bizonyul. — Itt a Nyelvtudományi Intézetben készül az eddig sajnálattal, sőt restelkedve nélkülözött Nyelvatlasz, egy tudományos igényű magyar nyelvtan, köznyelvi és nyelvjárási kísérleti fonetikai munkák, földrajzi és személyi névgyűjtemények,

nyelvtörténeti szótár, nyelvtörténeti adattár, történeti személynévszótár, stb.; rövidesen itt indul meg az Akadémiai Nagyszótár évtizedek hangyaszorgalmával gyűjtött hatalmas cédulatömegének rendezése, kiegészítése, feldolgozása; itt folyik Lakó György, akadémiai tagtársunk vezetésével a Finnugor Etimológiai Szótár szép iramban haladó előkészületi munkája; itt készülnek különféle szlavisztikai, romanisztikai, orientalista kiadványok, gyűjtemények, monográfiák stb., stb. Ha mindehhez még hozzáadjuk a vidéki központok termékeit, pl. a Debrecenben az Egyetemi Magyar Nyelvtudományi Intézetben, Bárczi Géza vezetésével folyó Tájszótár gyűjtőmunkálatait, a Pedagógiai Főiskolák magyar nyelvészeti kezdeményezéseit és végül tapasztalt szakkutatóink akadémiai megbízásból készülő munkáit és a Fekete Lajosok, a Knieszsa Istvánok, a Ligeti Lajosok, a Németh Gyulák, a Pais Dezsők stb. egyéni vállalkozásait, mintha minden reményünk meglenne arra, hogy a következő évek mennyiségi és minőségi termelése fölényesen igazolja azokat, akik demokráciánk nagyvonalú támogatására és Sztálin nyelvtudományi cikkeinek ösztönző hatására utalva tudományunk hatalmas felvirágzását jósolták meg.

Hogy azonban könnyelmű derültség, vakis elbizakodottság gyanútlan áldozataivá ne essünk, bátor józansággal fel kell derítenünk nyelv tudományunk mai helyzetének kényes pontjait, gyengeségeit, esetleges gennyes göcseit. Fel kell derítenünk, ha vannak, ki kell tataroznunk, meg kell erősítenünk, ártalmatlanná kell tennünk — ha tudjuk.

Megítélésem szerint főleg *ideológiai fejlődésünk vérszegénysége, nyelvművelő mozgalmunk megtorpanása, szakfolyóirataink kiadási ügyének idült válsága, iskolai nyelvoktatásunk fogyatéksága, egyetemi szakképzésünk szegényletes eredménytelensége és nyelvész-utánpótlásunk nyugtalanító távlata okozhat legtöbb gondot.*

Az első pontra, az elméleti alapvetés megszilárdítására, az ideológiai előfeltételek biztosítására már tettem néhány helyzetmagyarázó megjegyzést. Tagadhatatlan, hogy a néphez hű, a demokrácia érdekeit meggyőződésből szolgálni kívánó haladószellemű nyelvészeink lépésről-lépésre előbbre jutnak a marxizmus-leninizmus tudományos világnézetének megismerésében, elsajátításában és a dialektikus módszer alkalmazásában. Mai friss tanulmányaik — főleg a folyóiratokban közölt kisebb terjedelmű cikkeikre, értékeléseikre, tervezgetéseikre gondolok — már sokkal fejlettebbek és kezdeményezőbb töltésűek, mint tavalyelőtti munkáik, amelyekben inkább csak erőltetett korszerűsítő, heneve cicoma-kellékként ható szólamok árulták el, hogy megváltozott körülmöttük a világ és ők is szívesen, önként fejlődni kívánnak. A marxizmust azonban olyan mély szakadék választja el a régi polgári korszak világnézetétől, munkamódszerétől, hogy még azoknak az életében, szemléletében, kutatómódszerében is keresetlenül felismerhetők bizonyos csökevények, reflex-elemek, koncepciógátlások, akik érdektelenül, tiszta meggyőződésből küzdötték át magukat a szakadék innenső oldalára. Ne próbáljunk Engels türelmi vigaszával mentegedőzni, ne fitogtassuk Pospelov udvarias dicséretét se, aki tavalyi nagy-

gyűlési vitaülésünkről szólóban oly túlzó elismeréssel emlegetett bennünket, sőt tehermentesítés céljából azzal a kemény megrovással se takarózzunk, amelyben Grekov, Vinogradov és Csikobava a sztálini nyelvtudományi cikkek megjelenésének első évfordulója alkalmából tartott akadémiai ülésen a szovjet történészek, filozófusok és nyelvészek elméleti fogyatékoságait sorolta fel. Ne áltassuk magunkat, ne keressünk kibúvót! Ha még Moszkvában is a marxizmus klasszikusainak, főleg pedig Sztálin tanításának elmélyedő tanulmányozásától várják a további javulást, mi sokszorosan jobban rászorulunk erre az önképző kúrára. Biztosak lehetünk, a kívánatos hatás nem marad el: a marxizmus kitágítja távlatainkat, fölfrissíti témaválasztásunk körét és gyakorlati tanulságokkal gazdagítja eredményeinket.

Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy ötéves tervünk csak akkor tudja elérni elsődleges célját, tehát a termelés fokozását, a mezőgazdaság szocialista átszervezését, az életszínvonal felemelését, ha jelentékenyen sikerül a munkástömegek általános művelődését előmozdítanunk. Mivel ennek a művelődési forradalomnak nélkülözhetetlen kelléke, eszköze, fegyvere a nyelv, elsőrendű szocialista feladatunk az eszköz kezelhetőségéről, a fegyver tisztaságáról, a nyelvi kultúra fejlesztéséről gondoskodnunk. Nemcsak a nyelvészek vallják ezt, hanem az írók, költők, újságírók, sőt a munkásság tömegei is megmozdultak, követelve a nyelv szakszerű istápolásának biztosítását. A központi irányító kényes szerepét Akadémiánk vállalta magára, s a sztálini nyelvtudományi cikkek megjelenése utáni hónapokban vérmes reményekre jogosító lendülettel megindultak a szervezkedés, a céltudatosító hangulatkeltés előkészületi munkái. Bizalommal figyeltük a mozgalom kiterjedését és az előcsatározások felrázó villámlásait, bravúros telibetalálatait. Az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében fürge munkaközösség tömörült egybe, megalakult a Nyelvművelő Bizottság is... Komolyabb tettekre azonban máig sem került sor, sőt az a megokolt érzésünk, hogy a mozgalom még igazi kibontakozása előtt megtorpant. Valami hiba csúszhatott terveinkbe: lehet, hogy túlságosan egyoldalú szempontok szerint alakult meg a vezérkar, valószínűleg nem lett volna szabad az irányelvek tisztázását későbbre halasztani, talán helytelen volt a Bizottság főfeladatát a Műszaki Értelmező Szótár anyagának egybegyűjtésében megjelölni. Akármilyen volt a hiba, sürgősen fel kell derítenünk és ki kell javítanunk, mert újabban megint érezni kezdjük Révai elvtárs bosszúságának ingerét: »Sokszor valamiféle különleges kiagyalt és elrontott nyelven beszélünk a néppel. Kialakulóban van nálunk valami különleges pártnyelv, helyesebben, bürokrata tolvajnyelv, ami szintelen és szagtalan, nyakatekert és élettelen és ami eltaszítja tőlünk a tömegeket.« Tudjuk, hogy a Nyelvtudományi Intézet derék munkaközössége ma is becsülettel serénykedik: tagjai előadásokat tartanak, cikkeket írnak, fölvilágosítást adnak, anyaggyűjtést végeznek, alkalmi vitaüléseket rendeznek stb., de mindez nem elegendő. Ha csakugyan az általános kulturális forradalom érdekeit akarjuk szolgálni, nem szabad beérnünk bizonyos

néprétegek, foglalkozási ágak, találonra kiválasztott gyáriüzemek, egyes nyomda-vállalatok, vagy tudományos disciplinák tiszteletreméltó nyelvi belügyének, szóhasználati problematikájának megvizsgálásával. A nyelv éppúgy közös a társadalom minden tagja számára, mint az ivóvíz vagy a levegő, s fertőző járványok idején sem a szobám ablakának bezárásával, sem ivópoharam fertőtlenítésével nem tudok eredményesen védekezni. Az Akadémia Nyelvművelő Bizottságának új haditervet kell kidolgoznia, a harcosokat minden frontszakaszon mozgósítania, nevelnie kell, fürgébb ütemet kell diktálnia és leleményesebb taktikát kell követnie. Használjunk fel minden önként kínálkozó alkalmat, pl. a most szerdán tartandó nyelvművelő ankétot is, a nyelvtudományi folyóiratokon kívül próbáljunk behatolni a napilapokba, a rádióba, a film-irodalomba, az iskolába, üléseinkre, értekezleteinkre stb. Ha már a sztálini cikkek nyújtotta kedvező alkalmat elszalasztottuk, a Nyelvtudományi Bizottság előadója, Lőrincze Lajos könyvének (*A nyelvművelés elvi kérdései*) megjelenésekor indítsunk jól átgondolt, új offenzívát.

A nyelvészethez hasonló tudományágak nem annyira önálló művekben, mint inkább a szakfolyóiratokban élnek, fejlődnek, hatnak. Ezekben szokott napvilágot látni a becses adalékok, részmegállapítások, gyűjtő forgácsok, sugalmazó ötletek, kezdeményező gondolatok, az önálló megjelenésre nem számító cikkek, értekezések, tanulmányok tömege; ezek hivatottak a szomszéd tudományágakkal, a külső nagyvilággal való állandó kapcsolat biztosítására, a külföldi szakirodalom hasznosítható eredményeinek nyilvántartására, valamint fiatal szakkaderek toborzására, útnak indítására, gyakorlati kiképzésére is. Amennyire örvendetes gyarapodást jelent e téren az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának *Közleményei*, valamint két idegen nyelvű folyóiratunk: az *Acta Linguistica* és az *Acta Orientalia*, annyira elszomorító látvány nagymultú, világszerte ismert és becsült nyelvtudományi folyóirataink, a *Nyelvtudományi Közlemények*, a *Nyelvőr* és a *Magyar Nyelv* rémregénybe illő harca a létért. Terjedelmük, rendszeres megjelentetésük és hathatós terjesztésük idegörlő huzavonáját a szerkesztők és külön e célból alakított Magyar Nyelvtudományi Társaság-i békéltető bizottságok minden fáradozása ellenére sem sikerült megnyugtatóan rendezni. Panaszainkkal a Közoktatásügyi Minisztériumhoz fordultunk és történeti felelőségünk tudatában most az Akadémiát is kérve-kérjük, vizsgálja meg az ügyet és kemény kézzel, ha szükséges: a legdrasztikusabb beavatkozással teremtsen rendet.

Itt tartva hadd vegyem fel nyelvtudományi folyóirataink rendeltetésszerű szerepmegosztásának, mai műszóval profilírozásának megoldandó és valószínűleg könnyen meg is oldható kérdését. Az *Acta Orientalia* már címével is elárulja jellegét; az *Acta Linguistica* a nemzetközi tudományosságot is érdeklő cikkeinket közli valamelyik világnyelven: oroszul, németül, angolul, franciául; legrégebbi folyóiratunk, a *Nyelvtudományi Közlemények* a finnugor, az uráli, az altaji tanulmányok mellett az általános nyelvészet, a magyar vonatkozású

modern nyelvészet és a fonetika szakigényeiben sáfárokodik, voltaképpen tehát csak a két egyformán magyar nyelvvel foglalkozó folyóirat, a *Magyar Nyelvőr* és a *Magyar Nyelv* közt támadhat vetélkedés, esetleg határsúrlódás. Ha hagyományaihoz híven a nagyérdemű *Nyelvőr* ismét a nyelvi kultúra, a nyelv művelés és a nyelvtanítás kérdésére központosítja figyelmét, legjobban szerkesztett nyelvtudományi folyóiratunk, a *Magyar Nyelv* pedig a maga törte úton haladva nyelvünk történeti fejlődésének homályait iparkodik tisztázni és minden érdeklődővel megismertetni, akkor mindkét lapunk fontos tudományos és műveltségterjesztő hivatást tölt be. Magától értetődik, hogy az ilyen értelmű programkörülhatárolást nem szabad gépiesen venni és szöges drótkerítésnek értelmezni.

Tudományos kutatómunkánk, tervszerinti előrehaladásunk kerékkötői közül az általános iskolai és a középiskolai anyanyelv-oktatás sivárságát, a főiskolai és egyetemi nyelvész képzés csóddal fenyegető leromlottságát, végül a tudósnevelés nehézségeit tartom a legveszélyesebbnek. Fölösleges szószaporítás lenne a bajok szerves összetartozását, egy áramkörbe kapcsolódottságát részletesen bizonyítgatnom. Magától értetődik, ha az iskola vétkesen elhanyagolja általános műveltségadásra vonatkozó kötelezettségét és anyanyelvi vonatkozásban hiányosan képzett, félre nevelt, érzéketlenséggel vagy éppen előítéletekkel, ellenszenvvel megmérgezett ifjakat küld a főiskolára, egyetemre: a főiskola és az egyetem a továbbfejlesztésre, magasabb nyelvészeti szakismeretek átadására, gyakorlati alkalmazására szánt csekélyke tantervi idejét az iskolai hozomány elemi hiányosságainak pótlására kénytelen fordítani, ennek a szerepeltolódásnak pedig az a természetes következménye, hogy a főiskola, egyetem szakmailag gyenge képzettségű, szinte botcsinálta nevelőrajokat szabadít az iskolára. Ezek a nevelők az iskolában sem állhatják meg helyüket: nem szívesen, rosszul tanítanak, megnyomorítják a gondjaikra bízott tanuló-nemzedékek egész sorát. Féltség munkájuk gyatraságát megsínyli az egész dolgozó társadalom, amely pedig minden tagjától tökéletes felkészültséget követel, megsínyli a továbbképzés ügye, amely egyre táguló hézagok pótlására, foltozására kénytelen vállalkozni. Ez a szomorú pedagógiai circulus vitiosus csak gyökeres központi beavatkozással szüntethető meg.

Az egyetemi szaktanulmányok meddőségétől elválaszthatatlan a nyelvész-utánképzés problémája: hiába gondoskodik népi demokratikus államunk nagyvonalú céltudatossággal és óriási áldozatok hozásával a művelődési szint emeléséről, a szaktudományok fejlesztéséről, ha súlyos szakkáder-gondok jelentkeznek. A magyar nyelvtudomány munkafrontja még úgy ahogy meg tud birkózni jelenlegi tervfeladataival, de aggódva gondolunk a holnap és a holnapután rohamosan növekvő teendőire. A tudósnevelés útja hosszú évek türelmes, rendszeres munkáján keresztül vezet, s bizony mai iskolai nyelvi-oktatásunk, főiskolai, egyetemi szakképzésünk nemigen teszi lehetővé, hogy tömegesen jelentkezzenek és kibontakozhassanak az alkotó munkára alkalmas friss tehetségek. Már szinte lámpával keressük az ilyen lappangó ígéretek, mert azt

hisszük, ha felfedezzük, helyes irányban elindítjuk és féltő gonddal állandóan szemmel tartjuk őket, az aspirantura intézménye minden bizonnyal célhoz, a magasrendű szakképzettség révébe segíti őket. A nyomorúság enyhítéséért bizony még a sztálini megnyilatkozások óta is szívós közelharcokat kell vívunk. Hiába hívta fel a Párt nyomatékosan a figyelmet a nyelvtudomány jelentőségére, az anyanyelv megismerésének és szeretetének szükségességére, hiába állt mögénk rendelkező szavával a Közoktatásügyi Minisztérium, hiába hozott az Akadémia nyelv- és irodalomtudományi osztálya 1950. dec. 2-i ülésén ilyen határozatot: »Az osztály kéri az elnökséget, tegyen meg mindent, hogy a nyelvtudomány a tanárképzésben a tudományos kádernevelés érdekében is nagyobb helyet kapjon«, hiába készülünk ebben az ügyben országos méretű nyelvész-pedagógus konferenciára, legutóbbi szakvizsgáink elsomorító tapasztalatai és egyes nyelvészet-ellenesen fanatizált adminisztrációs kiskirályok sanda basáskodásai bizonyítják, milyen nehéz borúból derűbe emelkedni.

Ezzel be is fejezem beszámolómat a magyar nyelvtudomány helyzetéről és feladatairól. A kisebb jelentőségű események, mozzanatok adatszerűségeit szándékosan mellőzve, főleg az elvi kérdéseket, az óhajtott fejlődés föltételeit, irányvonalait, eddigi eredményeit és továbbjutásunk mai akadályait próbáltam tőlem telhetőleg kellőképpen kidomborítani. Szóltam a kulturális forradalom ügyét szolgáló kezdeményezéseinkről és magasabb igényű szaktudományi fáradozásainkról, kollektív munkálatainkról és egyéni alkotásainkról, önálló kiadványainkról és folyóiratainkról, szerény eredményeinkről és szembeszökő hibáinkról. Végső megállapításom abban csúcsosodik ki, hogy *Sztálin nyelvtudományi cikkei a magyar nyelvtudományt is helyes hivatástudatra ébresztették, célhoz vezető jó irányba lendítették s e segítség eredménye : munkánk minden kezdeti fogyatkozásai ellenére is mennyiségileg, minőségileg javulóban van. Jövők alakulása mostmár attól függ, mennyire sikerül a marxista materializmus elméletét és a dialektika módszerét elsajátítanunk, konkrét tudományos kutatásainkban alkalmaznunk és ily módon az élet követelményeit kielégítenünk.*

Gondoljunk ezúttal is hálával Sztálin elvtárs történeti nevezetességű megnyilatkozására, amely a nyelvtudományt is kiszabadította a kuruzslók karjai közül és igazság-osztó példájával megmutatta a határtalan fejlődés útját.

Ezen az úton járnunk hazafias kötelesség és biztos siker.